

Етнополітичний аспект демографічних процесів на селі в західних областях України (1944 – 1950-ті роки)

Розглядається питання демографічних змін в західноукраїнському селі в повоєнні роки.

Ключові слова: *населення, західноукраїнські землі, колективізація, переселення, мобілізація.*

Невід’ємною частиною корінного злому суспільно–політичних, економічних відносин на західноукраїнських землях стала політика підпорядкування села радянському тоталітарному режимові, насильницька колективізація сільського господарства регіону. Етнополітичні та соціальні процеси в західних областях України другої половини 40–х–50–тих років ХХ століття підняті в дослідженні В. Гулея [1]. Окремі аспекти форсованої трансформації етносоціальної структури населення краю в повоєнний період висвітлено у працях П. Панченка, П. Когута, О. Луцького, І. Терлюка, С. Ткачова.

Вже з початком визволення території у 1944 р. органи радянської влади почали у селах регіону створювати ініціативні групи для відновлення довоєнних і організації нових колгоспів. Наприкінці року тут діяло 24 колгоспи (переважно на Тернопільщині), а в 1945 р. їх було вже 177, зокрема від 36 до 47 відповідно у Тернопільській, Чернівецькій, від 11 до 13 у Дрогобицькій Рівненській, Львівській і Волинській та 4 – у Станіславській областях. На 15 червня 1947 р. їх загальна кількість сягнула 725 [2, с.82].

Такі темпи колективізації не відповідали масштабним планам партії гальмували соціалістичні перетворення в регіоні, стримували ліквідацію націоналістичного підпілля і звуження його соціальної основи. В першу чергу був взятий курс на проведення підготовчої роботи до масової колективізації сільського господарства. Вона супроводжувалась політикою «обмеження експлуаторських тенденцій куркульства». Заможні господарства обкладалися високими натуральними податками. Бідняки ж частково або й повністю звільнялися від оподаткування, а середняки мали наполовину нижчі норми обов’язкових поставок, ніж «куркулі». У зв’язку з такою диференційованою економічною політикою при проведенні хлібозаготівель у перші післявоєнні роки заможному і середньому селянству було завдано відчутного удару.

Одночасно, за розпорядженням Раднаркому УРСР, у всіх західних областях проводилась інвертизація землі, утворювалися земельні товариства, яким передавалися кращі землі, пасовища, майстерні і допоміжні господарства. Запроваджувалася організація супряжної організації праці при посівах і збиранні врожаїв. Для організації та проведення цих заходів вже до весни 1945 р. із східних районів України, РРФСР та інших республік сюди було направлено більш як 2 тисячі чоловік [3, с.9].

У результаті проведеної роботи масово утворювалися земельні товариства, яких на середину 1945 р. нараховувалося: у Львівській області – 951, Дрогобицькій – 902, Станіславській – 960, Волинській – 1 033, Тернопільській – 1 262, Рівненській – 742, Чернівецькій – 739. Усього – 6 587. На цей же період було створено 240 тис. супряг, які обробляли понад 900 тис. гектарів землі [4, арк.48–52]. Опорними пунктами держави в колективізації села стали машинно–тракторні станції. Партійні органи вживали заходів щодо поповнення їх новою технікою, забезпечення механізаторськими кадрами, спеціалістами тощо. Із РРФСР, Узбекистану, Казахстану, Киргизії, Білорусії направлялися не лише спеціалісти, але й трактори, різноманітні сільськогосподарські машини, мінеральні добрива. В 1946 р. у Волинській області у 30 МТС нараховувалося 82 трактори [5, арк.320–342]. Окрім 174 тракторів відповідні механізаторські кадри були направлені в Рівненську область. Усього для налагодження роботи МТС в західні області було направлено більше 500 механізаторів і спеціалістів [6, арк.41–44]. Радянськими органами на них покладалося не тільки професійна і організаторська діяльність, а й

політико-виховна робота серед населення. З цією метою в усіх МТС створювалися первинні партійні організації.

Механічно застосовуючи досвід колективізації 1930-х рр., березневий (1947 р.) Пленум ЦК ВКП(б) зобов'язав обкоми західних областей мобілізувати всіх комуністів і направити їх у села для організації колгоспів. Одночасно масивний репресивний апарат радянського режиму було кинуте на повне знищення ОУН і УПА, депортацію десятків тисяч сімей, звинувачуваних у співпраці з «антирадянськими елементами» та в небажанні вступати в колгоспи.

Тут варто згадати, що саме завдяки спротиву селян процесу колективізації і її повільним темпам населення західного регіону уникло голоду 1946–1947 років. Адже ігнорування об'єктивних законів суспільного розвитку, нехтування потребами села, надмірні хлібозаготівлі та велика засуха призвели у східних регіонах України до масового голоду 1946 – 1947 рр. Саме в західні регіони в пошуках хліба та інших продуктів тисячами направлялися сім'ї колгоспників із східних і центральних областей республіки. Значній частині голодуючих, завдяки західноукраїнським одноосібникам, вдалося врятуватися від голодної смерті, а деякі залишилися проживати на західно-українських землях.

Колективізація в західних областях України наштовхувалася як на опір самого селянства, що традиційно було пов'язане з одноосібним господарством і приватною власністю, так і на потужний спротив загонів УПА і підпільників ОУН. Однак, сили були нерівні, оскільки влада залучила для проведення колективізації внутрішні регулярні війська та спецслужби.

В результаті прискорених темпів примусової колективізації в західних областях до кінця 1947 – початку 1948 р. було створено близько 4 тисяч колгоспів. Однак березневий (1948 р.) Пленум ЦК КП(б), незадовільно оцінив такі темпи колективізації і зобов'язав обкоми і райкоми «перенести нагромаджений у східних областях багатий досвід ведення артільного господарства в молоді колгоспи західних, Ізмаїльської і Закарпатської областей» [2, с.86–87].

На постійну і тимчасову роботу у сільські райони були послані тисячі партійних працівників з міських парторганізацій, великий загін комсомольських активістів. У 1948–1950 рр. на роботу в західні регіони партійні і радянські органи направлено 15 тис. чоловік із східних областей. Одночасно було передбачено підготувати для західних областей УРСР на короткочасних курсах 29,4 тис. спеціалістів і механізаторів, а протягом 1949 – 1950-х рр. – 10,9 тис. голів колгоспів, рахівників, бухгалтерів та бригадирів. На завершальному етапі колективізації Пленум ЦК ВКП(б) своїм рішенням від 23 грудня 1949 р. про організацію політвідділів при МТС західних областей УРСР зобов'язав обкоми східних регіонів УРСР та СРСР направити для роботи в західних областях України 1,7 тис. партійних працівників. При всіх обласних управліннях сільського господарства функціонували політсектори, які разом з обкомами і райкомами партії займалися створенням та зміцненням колгоспів, організовували агітаційно-пропагандистську роботу і видання газет.

На початок 1950-х років у західних областях УРСР була фактично завершена, колективізація сільського господарства. Однак новостворені до середини 1950 р. близько 7,2 тис. колективних господарств не змогли на практиці доказати ефективності колгоспного виробництва. Усуспільнення основних засобів виробництва не сприяло підвищенню продуктивності праці селян, вело до знищення їх особистого стимулу. Постійно росла заборгованість колгоспів, масовими стали розбазарювання і привласнення громадського добра, порушення статутних норм колективного господарювання. На ефективність колгоспного виробництва суттєво впливав низький освітній і фаховий рівень керівників господарств. Так, у Волинській області в 1953 р. з 589 голів колгоспів лише троє мали вищу освіту і 36 серед них – спеціальну освіту. З початковою освітою нараховувалось 400 голів колгоспів. Із 589 керівників господарств лише 35 були агрономами і шестеро – зоотехніки. Всі інші не мали спеціальної сільськогосподарської освіти. Більшість направлених в область кадрів осідали в управлінських установах обласного і районних центрів. Із 1 352 спеціалістів сільського господарства безпосередньо в колгоспах і МТС працював 501 чоловік. Великою була плінність кадрів.

Так, в 1952–1953 р. у Волинській області з МТС вибуло 20 відсотків бригадирів і тракторних бригад, 38 відсотків трактористів, 29 відсотків комбайнерів [8, арк.34–42].

Порочною була сама практика відбору і призначення осіб для роботи головами колгоспів. Думка рядових колгоспників ігнорувалася, вибори носили формальний характер, оскільки рішення приймалися зверху в райкомах партії. Головним критерієм призначення на посади голів колгоспів, секретарів парторганізацій була політична доцільність, а не професійні і ділові якості. Тому вже в 1952 році в Чернівецькій області довелося змінити значну кількість голів колгоспів, секретарів колгоспних і сільських парторганізацій, 287 голів колгоспів було замінено у Львівській області [3, с.186–192]. Незважаючи на це, подібна практика підбору кадрів для сільського господарства продовжувалася і в наступні роки. В березні 1955 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову про відбір 30 тис. чоловік з числа партійних, радянських і господарських кадрів, робітників і службовців для забезпечення керівництва колгоспним виробництвом. Протягом 1954–1955 рр. партійні організації України рекомендували на посади голів колгоспів 6 тис. членів КПРС. Чимало секретарів райкомів і міськкомів партії, відповідальних працівників, партійних і радянських органів, інженерів промислових підприємств очолили в цей період колгоспи [2, с.84–88]. У 1954–1955 рр. у Рівненській області головами колгоспів стали 347 керівних партійних і радянських працівників, з яких 97 були направлені як тридцятитисячники [9, арк.38–42]. До кінця 1953 р. з обкому і райкомів партії Чернівецької області, з обласного управління і районних відділів сільського господарства, з науково–дослідних і навчальних закладів на роботу у село було переведено 658 чоловік. Для постійної роботи в сільському господарстві області республіканським партійним і радянським керівництвом була спрямована велика група працівників з Донецької та інших східних областей УРСР. З числа відряджених двоє було призначено директорами МТС, вісім – завідуючими майстернями, двоє – головними інженерами, четверо – інженерами–контролерами, шестеро – інженерами по механізації, 35 – головами колгоспів. За 1956–1957 роки на постійну роботу в МТС і колгоспи з міста Чернівці було направлено 580 комуністів [10, с.122,134].

У Львівській області в колгоспи направили 52 секретарі райкомів партії і 9 голів райвиконкомів. Виконуючи рішення ЦК КПРС про направлення в сільське господарство тридцятитисячників у села Станіславської області було послано 134 голів колгоспів. Крім цього, до початку 1956 року було відібрано і направлено на керівну роботу в сільські райони ще понад 300 комуністів, у тому числі секретарями райкомів партії – 23, головами райвиконкомів – 12 чоловік [11, с.158].

Незважаючи на адміністративні заходи і масові кадрові переміщення, колгоспи і радгоспи західних областей України залишалися низькопродуктивними і потребували з року в рік значних державних дотацій на утримання. Нав'язана політичною системою ідея колективного ведення господарства ще довгий час не сприймалася селянами. Управлінські кадри були сформовані в основному з прибулих із східних областей. Більшість з них не мали навичок управління господарствами, не знали і не хотіли знати місцевої специфіки.

Населення західноукраїнського регіону в процесі насадження радянських політичних і соціально–економічних відносин зіткнулося з парадоксами державного механізму регулювання людських трудових ресурсів. Централізована і планово–командна економіка дозволяла режиму маніпулювати та перерозподіляти не тільки матеріальні, а й людські ресурси з республіки в республіку, з регіону в регіон, з області в область, з галузі в галузь, виходячи при цьому здебільшого не з економічних, а політичних інтересів.

Незважаючи на те, що західні області порівняно зі східними регіонами в економічному і демографічному плані постраждали в час війни набагато більше, органи влади вже в перші місяці після звільнення розпочали масову мобілізацію праездатного українського і польського населення, в основному із сільської місцевості, для роботи на промислових об'єктах східних регіонів СРСР. Так вже на кінець травня 1944 р. з Волинської області було примусово мобілізовано 216 чоловік, з них осіб польської національності – 141. З Рівненської області для роботи в промисловості східних областей було мобілізовано 1 816 чол., в тому числі 640 поляків, з них жінок – 400. Крім цього,

в червні 1944 р. з обох областей шляхом масового набору відправлено 2 214 чол. в Челябінську і Свердловську області [12,арк.11–12,187–188].

Влітку і восени 1944 р. у всіх звільнених районах розгорнулася пропагандистська і організаційна робота по мобілізації трудових і матеріальних ресурсів на відбудову вугільної промисловості Донбасу. Сторінки обласних і районних газет пістріли заголовками – «Ми відродимо тебе, наш рідний Донбас», «Селяни Ровенщини – рідному Донбасу», «Львівщина – Донбасу», «Приймай, Донбас, прикарпатський ліс» тощо. В областях, за кожним районом у порядку шефської допомоги були закріплені конкретні шахти. Із сіл Острозького району Рівненської області в липні 1944 р., для роботи на шахті №14 тресту «Зуевантрацит» були відправлені 234 чоловіки, надіслані продукти. 200 юнаків і дівчат Дубнівського району поїхали працювати на шахти Донбасу. Крім того, із сіл району було зібрано і відправлено в січні 1945 р. 9,5 тонн зерна, 7 тонн картоплі, 7 коней [13,арк.123–128].

Якщо у роки війни мобілізаційні заходи по набору робочої сили проводилися Державним комітетом оборони, то починаючи з 1946 р. вся робота в цьому відношенні покладалася на новостворене Міністерство трудових ресурсів СРСР, що мало республіканські і обласні управління. Зважаючи на гостру потребу робітників в індустріальних районах країни, Рада Міністрів СРСР прийняла спеціальну постанову «Про порядок проведення організаційного набору робітників», якою зобов'язала не тільки республіканські, обласні і районні партійно–радянські органи влади, а й голів сільських рад і колгоспів, сприяти справі організаційного набору.

Важливим джерелом забезпечення індустрії СРСР робочою силою вважалися західні області України: вища, порівняно з іншими регіонами, густина сільського населення, значний відсоток індивідуальних господарств, слабо розвинута промисловість. Викачування робочої сили із західного регіону УРСР переслідувало й політичні мотиви: розширувати місцеве населення, відвернути частину його (особливо молодь) від національно–патріотичних устремлінь, обмежити ряди УПА поповнення. Вже у 1946–1949 рр. методом організаційного набору в промисловість східних областей СРСР було направлено: [14,арк.1] з Волинської області – 3 093 особи; Дрогобицької – 2 026; Львівської – 16 882; Рівненської – 4 136; Станіславської – 14 615; Тернопільської – 2 072; Чернівецької – 5 272 особи.

Всього було відправлено 47 003 чоловік.

Якщо у 1944–1948 роках набір робочої сили здійснювався через мобілізацію індивідуальних осіб, то з початком 1949 р., впроваджувалася практика доселення східних регіонів СРСР цілими сім'ями і колгоспами. Масштаби і географію переселень характеризували назви партійно–урядових постанов, прийнятих у 1949–1953 роках: про переселення колгоспників і одноосібних селян в колгоспи і радгоспи південних областей УРСР; про переселення в Карело–Фінську РСР; про переселення в колгоспи Кримської області^{10*}; про переселення на Камчатку, Приморський і Хабаровський краї; про переселення в Ростовську область; про переселення в Архангельську і Актюбінську області. Всього за цей період було прийнято більше десяти постанов. Крім вищезазначених країв і областей, вони визначали доприселення в Єврейську автономну область, Бурят–Монгольську АРСР, Сахалінську, Іркутську, Грозненську, Сталінградську й Амурську області РРФСР [15,арк.4–11].

Переселення в південний регіон УРСР, а саме в Дніпропетровську, Запорізьку, Миколаївську, Херсонську, Одеську області було викликано рядом факторів: їх важлива роль у воєнно–промисловому комплексі СРСР; катастрофічні демографічні втрати населення цього регіону в міжвоєнний період від голодоморів і репресій, що, автоматично визначило дефіцит робочої сили; багатотисячні втрати населення від голоду 1946–1947 років, неефективність державної аграрної політики і колгоспної системи в галузі сільського господарства. Крім того, була зірвана державницька політика масового переселення у східні і південні області населення з Підляшшя, Холмщини, Надсяння і Лемківщини у 1944–1946 рр. Станом на початок 1947 р. із східних і південних областей УРСР самовільно виїхали в західний регіон 30 894 сімей, або 78 % від усіх переселених у ці області [16,арк.9].

На виконання директивних вимог постанови ЦК КП(б)У і РМ УРСР від 12 серпня 1949 р. «Про переселення колгоспників і одноосібних селян в колгоспи і радгоспи

південних областей Української РСР» на кінець серпня до усіх областей західного регіону був доведений план—рознарядка кожному району про кількість обов’язкового переселення вже до кінця 1949 року. В межах областей він визначався так: Волинська область – 680 сімей, Дрогобицька – 600, Львівська – 680, Рівненська – 2 500, Станіславська – 1 470, Тернопільська – 2 390, Чернівецька – 2 600. Разом по західних областях – 10 920 сімей (всього по республіці – 16 100 сімей) [17,арк.1–6,24,44,53].

Не чекаючи завершення польових робіт, вже у вересні 1949 р. з Тернопільщини в Запорізьку і Дніпропетровську області було відправлено 1 778 сімей, з Буковини і Рівненщини у Херсонську область – відповідно 662 і 616 сімей, з Волині у Миколаївську область – 187 сімей. До кінця року у південні області із західноукраїнського регіону прибуло – 12 379 сімей (в цілому по республіці – 15 357 сімей) [17,арк.1–6,44,53–58]. При загальному перевиконанні плану—рознарядки у Волинській, Дрогобицькій, Львівській, Рівненській, Тернопільській, дещо недовиконали поставлені планові завдання партійно—радянські органи Станіславської і Чернівецької областей.

У наступні роки «добровільно—примусові» переселення із західних у південні області УРСР набирали дедалі більших і більших масштабів і на кінець 1953 р. по чисельності переселених сімей становили:

Області	Середній склад сім’ї	Роки					Всього
		1949 р.	1950 р.	1951 р.	1952 р.	1953 р.	
Волинська	4,4 чол.	721	1 862	2 151	3 986	1 871	10 591
Дрогобицька	4,2	840	3 404	9 193	3 322	2 013	18 772
Львівська	4,1	771	2 181	855	2 385	1 400	7 592
Станіславська	4л	941	2 502	2 523	2 916	1 187	11 069
Тернопільська	4.2	2 401	4 414	2 200	3 082	3 277	15 104
Чернівецька	3.6	1 579	1 055	887	1 338	888	5 747
Ровенська	4,2	2 563	2 012	2 750	3 066	2 400	12 791
Всього		12 379	19 172	23 309	22 161	15 126	92 147
В цілому по республіці: 101 927							

Виходячи з того, що середньостатистичний показник складу сім’ї в західних областях становив 4,1 члена сім’ї, то за перші п’ять років у південні області із цього регіону було переміщено близько 370 тисяч осіб [18,арк.1–2,4,11].

З самого початку переселень у південні області відправляли не тільки сім’ями, а й цілими колгоспами, які тільки—тільки було утворено в західних областях. Так, в 1949 році весь колгосп із села Іличі Рівненської області було переміщено з людьми, будівлями, худобою і реманентом в с. Алексеево Херсонської області. У квітні 1951 року з села Косичі Глинянського району Львівської області повністю переселено в Херсонську область весь колгосп, у складі якого перебувало 72 сім’ї. Так як більшість сімей не бажало добровільно змінювати місце проживання, райвиконком направив з інших сіл спеціальні бригади, які розібрали будівлі колгоспників і залізничним транспортом відправили на встановлене місце проживання. Вже до кінця того ж року більше 50 сімей повернулись на попереднє місце проживання. В своїх поясненнях вони вказували: «У нас добровільно побажали переселитися тільки 12 сімей, решту переселили насильно. Прийшли бригади і без нашої згоди розібрали наші, будинки. Ми плакали, просили, але на це ніхто не звергав уваги». 102 сім’ї у складі колгоспу «Червоний партизан» Камінь—Каширського району Волинської області були переселені у колгоспи Магдалинівського району та 91 сім’я колгоспу «Світанок» Маневицького району в колгоспи Томаківського району Дніпропетровської області. В Тернопільській області до 1953 р. в повному складі, у кількості трьох тисяч сімей, були вивезені 8 колгоспів і 10 колгоспних бригад [14,арк.3–4,134,159].

Жителі західноукраїнського регіону стали одним із основних джерел поповнення чисельності населення Кримської та південно–східних областей УРСР у післявоєнний період. У структурному вимірі організовані державою масові переселення мали аграрний (сільський) характер і були пов'язані з доприселенням вихідців із західного регіону в колгоспи і радгоспи південних областей. У міські поселення переселенців–українців не направляли. Населення міст і містечок збільшувалося в основному за рахунок внутрішньої і зовнішньої стихійної міграції, демобілізованих і організованих направлень робітників і спеціалістів на підприємства з промислових центрів Росії та інших республік СРСР.

В цей же період йшло переселення в Ростовську область. За тогочасними розрахунковими даними було визначено, що в колгоспах Ростовської області, на 10 тисяч орної землі кожного району проживало 263 осіб працездатного населення, а на таких же площах районів Рівненської та Волинської областей – 12 тисяч чоловік працездатного населення. На виконання постанови РМ СРСР від 27 травня 1952 р. і РМ УРСР від 7 листопада 1952 р. «Про переселення та нове освоєння земель Ростовської області», вже до кінця поточного року із західних областей було відправлено: з Рівненської області, при планових завданнях 150 сімей, – 340; з Волинської області, перевиконуючи такі ж планові показники, – 300 сімей. Враховуючи високі показники переселень, державні органи на 1953 і наступні роки підняли планку запланованого переміщення сімей у Ростовську область з вищеназваних областей до 240–260 сімей щорічно [14,арк.54,97,132].

Одночасно йшло вичерпування людських ресурсів із західних областей України для роботи у віддалених східних і північних районах РРФСР. У 1950 році в Приморський край було відправлено 684 сім'ї з Станіславської області, 82 – з Чернівецької області. В наступні 2 роки для роботи в лісовій промисловості і сільському господарстві Приморського, Хабаровського країв, Архангельської, Актюбінської та інших областей переселено з Рівненської області 4 тисячі 610 сімей, Волинської – 1 165. З Львівської області, в період коли йшло освоєння і заселення новоутвореного Забузького району, 500 сімей було відправлено у Сахалінську область. Усього на кінець 1953 р. з Української РСР для роботи у північних, східних і центральних районах РРФСР було переселено 35 тисяч сімей, біля 40 % з яких – із західного регіону республіки [15,арк.10–20].

Суспільно–політичні, економічні, побутові труднощі, а також незвичні кліматичні умови спричинили масові повернення західноукраїнців у рідні місця. За період 1949–1951 рр. в Станіславську область під різними приводами повернулось більше двох тисяч сімей, у Волинську область – 515, Тернопільську – 750 і т. д. У Рівненській області з 169 переселенців–колгоспників з села Іличі додому повернулись 109 [15,арк.7,10,27,32].

В результаті вжитих заходів, частину тих, хто повернувся у рідні села, вдалося примусовими методами повернути у визначені місця проживання. З Волинської області, силоміць були заново відправлені в Дніпропетровську область з вищеназваних колгоспів «Червоний партизан» і «Світанок» відповідно 62 і 31 сім'ї. З Тернопільської області у південно–східні області повернуто 358 сімей [19,арк.1–5].

Новим імпульсом вилучення трудових ресурсів стала постанова лютнево–березневого пленуму ЦК КПРС 1954 р. «Про освоєння цілинних і перелогових земель». Необхідно було зорати і засіяти гігантські простори (42 млн. га) в Казахстані, Сибіру, Поволжі, на Уралі і Далекому Сході. Якщо в лютому–квітні 1954 р. в результаті широкомасштабної пропагандистської компанії, потік молоді в новостворені райони проходив не зовсім організовано, то з 15 травня, згідно рішення союзного уряду, цей процес набув планово–розрядного характеру для кожної області і району. За комсомольськими путівками лише за два роки (1954–1955) виїхало освоювати цілину 1 245 чоловік з Чернівецької області, понад 3 тис. чол. з Тернопільської. Близько по 3 тис. чоловік було направлено з Рівненської, Волинської, Львівської, Дрогобицької, Станіславської областей. Тисячі молодих людей виїжджали на освоєння цілинних земель в наступні роки. Лише з Львівщини до Казахстану до кінця 50–х років було направлено 11 тисяч осіб, з Чернівецької – понад 4 тисячі. Значна частина молоді в Україну так і не повернулася [15,арк.134].

Одночасно, у травні–червні 1955 року, у всіх західних областях був організований додатковий набір на будівництво нових шахт Донбасу. З Тернопільської області на шахти Донбасу було відправлено близько 3 тисяч чоловік, з Рівненської – понад 800, Чернівецької – 700 і т. д. 3,5 тисячі юнаків і дівчат Волині брали участь у будівництві, вугільних, шахт Донбасу, з них 700 чоловік будувало шахту «Волинська–комсомольська», яка почала діяти в 1958 році. 400 молодих будівельників з Волині залишилися працювати на тій же шахті [20, арк. 4–7].

В результаті владного перерозподілу трудових ресурсів і розпорошення вихідців з регіону по всій території СРСР, використовуючи різні методи вербування, переселення, трудової мобілізації у період 1944–1950-х років із західноукраїнських земель до східних регіонів УРСР; Радянського Союзу було переселено понад 700 тисяч жителів краю, що значно підірвало соціальний і виробничий його потенціал, призвело до істотного зменшення кількості корінного населення регіону.

Список використаних джерел

1. Гулей В.В. Етносоціальні процеси в західних областях України (друга половина 49-х – 50-ті роки ХХ ст.). Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 2002.
2. Історія Української РСР: у 8 т., 10 кн. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 8: Радянська Україна в період зміцнення соціалізму (1945–70-ті рр.). Кн. 1: 1945–50-ті рр. – 390 с.
3. З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР: збірник документів і матеріалів / За ред. М.К. Васюти. – К.: Наукова думка, 1976. – 511 с.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ). – Ф.4626. – Оп.1. – Спр.28. – 226 арк.
5. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф.1. – Оп.1. – Спр.1. – 246 арк.
6. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф.400. – Оп.1. – Спр.132. – 318 арк.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф.1. – Оп.70. – Спр.2014. – 284 арк.
8. ДАВО. – Ф.1. – Оп.1. – Спр.148. – 346 арк.
9. ДАРО. – Ф.400. – Оп.1. – Спр.424. – 318 арк.
10. Нариси історії Чернівецької області партійної організації / упоряд. Б.Ф.Білецький, З.Б.Браславський та ін. – Ужгород: Карпати, 1980. – 312 с.
11. Нариси історії Івано–Франківської обласної партійної організації / упоряд. В.Й.Гараць, П.А.Корольов та ін. – Ужгород: Карпати, 1980. – 312 с.
12. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп.23. – Спр.892. – 263 арк.
13. ДАРО. – Ф.400. – Оп.1. – Спр.17. – 248 арк.
14. ЦДАВОУ. – Ф.4626. – Оп.1. – Спр.201. – 316 арк.
15. Там само. – Спр.243. – 246 арк.
16. Там само. – Спр.44. – 273 арк.
17. Там само. – Спр.72. – 273 арк.
18. Там само. – Спр.46. – 274 арк.
19. Там само. – Спр.250. – 267 арк.
20. Там само. – Спр.97. – 327 арк.

Сорока Ю.М. Етнополитический аспект демографических процессов на селе в западных областях Украины (1944–1950 гг.)

Рассматриваются вопросы демографических перемен в западноукраинском селе в военные годы.

Ключевые слова: население, западноукраинские земли, коллективизация, переселение, мобилизация.

Soroka, Y.M. The ethno-political aspect demographic process in the villages in Western Ukraine (1944–1950)

Article deals with demographic changes in the villages in Western Ukraine after the WWII.

Key words: population, Western Ukraine, collectivization, migration, mobilization.